

118, 232, 239, 241, 266, 320, 325, 328, 330, 360, 361; a.mlf., *The Exhaustive Treatise on Shadows (İfrâdü'l-makāl fi emri'z-zilâl)* (trc. E. S. Kennedy), Aleppo 1976, II, 39, 62, 75, 101, 104, 124; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 49-50, 60; İbnü'l-Kıftî, *İh-bârü'l-ulemâ* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Küveyt 2001, II, 374-375, 505; C. A. Nallino, *İlmü'l-felek: Târihuh 'inde'l-'Arab fi'l-kurûni'l-vüştâ*, Roma 1911, s. 162-168; Ömer Ferruh, *Târihu'l-ülüm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1984, s. 126; Sezgin, *GAS* (Ar.), V, 266; VII, 139; D. Pingree, "Ya'qûb İbn Târiq", *DSB*, XIV, 546; a.mlf., "The Fragments of the Works of Ya'qûb İbn Târiq", *JNES*, XXVII (1968), s. 97-125; Zühayr el-Humeydân, *A'lâmü'l-âdâretü'l-'Arabiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-ülümü'l-esâsiyye ve'l-tatbiqıyye*, Dimaşk 1995, II, 561-562; Régis Morelon, "İlmü'l-feleki'l-'Arabiyyi's-şarkî beyne'l-karneyni's-şâmin ve'l-hâdî 'aşer", *Mevsû'atü târihi'l-ülümü'l-'Arabiyye* (nşr. Rüşdî Râşid), Beyrut 1997, I, 47-48; E. S. Kennedy, "The Lunar Visibility Theory of Ya'qûb İbn Târiq", *JNES*, XXVII (1968), s. 126-132; D. A. King – J. Samsó, "Zidj", *El²* (İng.), XI, 498.

MUHAMMED HİŞÂM EN-NA'SÂN

YA'KÜBÎ

(البيقوبي)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra)

Tarihçi, coğrafyacı ve seyyah.

III. (IX.) yüzyılın başlarında Bağdat'ta doğdu. Büyük dedelerinden Vâzih'a nisbetle İbn Vâzih diye de anılır. Yaygın kanaate göre Fars asıllıdır, Ermeni asıllı olduğu da söylenir. Büyük dedesi Vâzih, Abbâsî ailesinin âzatlılarından. Abbâsî devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuş, Azerbaycan, İrmîniye ve Mısır valiliği yapmıştır. Babası ve dedesi de istihbarat ve posta teşkilâtında önemli görevler üstlenmiştir. Böyle bir aile içinde büyüyen Ya'kûbî siyasi ve idarî hayatı yakından tanıma imkânı buldu. 260'ta (874) İrmîniye'ye ve Horasan'a gitti. Horasan'da Tâhirîler'in hizmetinde uzun süre görev yaptı. Bu hânedanın yıkılışından sonra Horasan'dan ayrıldı. Hindistan, Çin, İran, Kuzey Afrika, Endülüs ve Suriye'nin yanı sıra birçok Arap ülkesine seyahatlerde bulundu. Hayatının son yıllarını Tolunoğulları döneminde Mısır ve Kuzey Afrika'da geçirdi. Yâkût, Ya'kûbî'nin 284 (897) yılında vefat ettiğini söyler. Ancak onun *Kitâbü'l-Büldân*'ında, 292 yılı Ramazan bayramında (Ağustos 905) Tolunoğulları zamanında yapılan bayram merasimlerini hatırlayarak onların hükümdarları için şiir söylemesi bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Şii bir aileye mensup olan Ya'kûbî bu ko-

nuda mütedil bir tarihçi diye bilinir. İslâm tarihini İmâmîyye Şiâsi bakışı açısından değerlendirir. Hz. Ali'nin hakkını gasbetmekle suçladığı Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfetini kabul etmez ve onlar hakkında halife unvanını kullanmaz; halifelik dönemleri için de hilâfet değil "ey-yâm" başlığına yer verir. Hz. Ali'yi ve Hasan'ı halife olarak zikrederken Emevî dönemini mülk ve saltanat olarak ele alır. Abbâsîler dönemini de aynı şekilde nitelikle birlikte Abbâsîler hakkında daha müsamahakâr davranır. İlk müslüman coğrafyacılar olan Ya'kûbî, İbn Hurdâzbi'hen sonra Irak coğrafya okulunun ikinci önemli temsilcisi sayılır.

Eserleri. 1. Târihu'l-Ya'kûbî. Müellifin en çok tanınan eseri olup İslâm tarih yazıcılığının ilk örneklerinden biridir. Umumi tarih türünde kaleme alınan eser yaratılışla başlar ve 259 (872-73) yılı olaylarıyla sona erer; ancak başlangıç kısmı kayıptır. Günümüze ulaşan bölümde Hz. Âdem'den itibaren sırasıyla peygamberler anlatılır. Benî İsrâil peygamberleri ve kraları, Hz. İsa ve havâirileri, Süryânî, Bâbil, Âsur, Hint, Çin, Yunan, Rum, Fars kralları, Türkler dahil kuzey kavimleri, Mısırlılar, Berberîler ve Habeşîler, İslâm öncesi Arap toplumu hakkında bilgi verilir. Hz. Muhammed'in doğumuyla birlikte İslâm tarihi ele alınır ve bu dönem eserin sonuna kadar kronolojik sırayla devam eder. Ya'kûbî, eserinde İslâm'dan önceki dönemle ilgili aktardığı bilgilerin hurafelerle karışık olabileceğini söyler; bu konuda dayandığı Ahd-i Atîk ve *Hudâynâme* konusunda şüphelerini ortaya koyar. İslâm tarihiyle ilgili kaynakların listesini bu bölümün başında verir. Bilhassa İbn İshak, Vâkıdî, Medâinî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ve Heysem b. Adî gibi tarihçilerden, astronomi ve astroloji konularında Mâşâallah b. Eserî ve Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'den faydalanır. *Târihu'l-Ya'kûbî*'yi ilk defa M. T. Houtsma dipnotlar ve fihrist ilâvesiyle yayımlamış (I-II, Leiden 1883), daha sonra bu neşre dayanılarak Necef'te (1939) ve Beyrut'ta (1960) basılmıştır. Muhammed Sâdık Bahrülülüm (Necef 1964) ve Abdülemîr Mühennâ (Beyrut 1993) kitabı yeniden neşretmiştir. R. Y. Ebied ve L. R. Wickham, eserin Hz. Mûsâ'dan sonraki Benî İsrâil peygamberleri ve krallarıyla ilgili bölümünü İngilizce'ye tercüme etmiştir ("Al-Ya'kûbî's Account of the Israilite Prophets and Kings", *JNES*, XXIX/2 [1970], s. 80-98). **2. Kitâbü'l-Büldân.** Müslümanlar tarafından yazılan ilk coğrafya kitaplarından. Ya'kûbî, uzun süren araştırmalardan ve se-

yahatlerden sonra topladığı malzemeyi değerlendirerek yazdığı eserini 278 (891) yılında tamamlamıştır. Eser Bağdat ve Sâmerâ'nın tasviriyile başlar; ardından İran, Turan, Afganistan, Arabistan, Hindistan, Çin, Bizans ülkesi, Suriye, Mısır, Nübe, Kuzey Afrika, Sicistan ve Horasan anlatılır. Bu bölgelerdeki yerleşim merkezleri, aralarındaki mesafeler, fetihleri, halkları, vergi miktarları, coğrafi durumları hakkında bilgi verilir. M. J. de Goeje kitabın Mağrib'le ilgili bölümü hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (*Specimen e literis orientalibus exhibens descriptionem al-Maghrebi, sumtam e libro regionum al-Jaqubii*, Leiden 1860). *Kitâbü'l-Büldân*'ın ilk neşrini Abraham W. T. Juynboll gerçekleştirmiş (Leiden 1861), M. J. de Goeje eseri, İbn Rüşte'nin *Kitâbü'l-A'lâki'n-nefise* adlı eseriyle birlikte *Bibliotheca geographorum arabicorum* serisinin VII. cildi olarak tekrar yayımlamıştır (Leiden 1892). *Kitâbü'l-Büldân*, Muhammed Sâdık Bahrülülüm (Necef 1952) ve Muhammed Emîn Dinnâvî (Beyrut 2002) tarafından da neşredilmiştir. Gaston Wiet eseri açıklamalar ve ilâvelerle Fransızca'ya (*Les pays, Le Caire* 1937), Muhammed İbrâhim Âyetî Farsça'ya (Tahran 1964) ve Murat Ağarı Türkçe'ye (*Ülkeler Kitabı*, İstanbul 1992) çevirmiştir. **3. Müşâkeletü'n-nâs li-zemânihim ve mâ yağlibu 'aleyhim fi külli 'aşr.** Ya'kûbî, bu risâlesinde Hz. Ebû Bekir'den Abbâsî Halifesi Mu'tazid-Billâh'a (892-902) kadar halifelerin hayat tarzlarını, dinî, ahlâkî durumlarını, karakteristik özelliklerini, giyim ve kuşamlarını, halka karşı tutumlarını ele almış, valilerin ve diğer devlet adamlarının halifeleri nasıl taklit ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. W. G. Millward risâleyi ilk defa neşretmiş (Beyrut 1962), daha sonra İngilizce'ye çevirmiştir (JAOS [1964], LXXXIV/4, s. 329-342). Kemâleddin İzzeddin eseri *Mecelletü Ma'hedi'l-Mahtûttâti'l-'Arabiyye*'de (XXVI, I. Bölüm, Kahire 1980), tekrar yayımlamış (s. 123-165) daha sonra bu neşrin ayrı basımı yapılmıştır (Kahire 1991). Ya'kûbî'nin bunların dışında *Fethu İfrîkiyye ve aḥbâruhâ*, *Kitâb fi aḥbâri'l-ümemi's-sâliife* ve Tâhirîler ile ilgili bir eseri bulunduğu kaydedilmektedir (Sezgin, XV/2, s. 179).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut 1422/2002, s. 9-10, 217-218, ayrıca bk. neşreden giriş, s. 5-8; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, II, 156-157; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 158-161; Sezgin, *GAS*, XV/2, s. 168-179; Cemâl el-Fendî, *el-Coğrafiya 'inde'l-*

YA'KÜBİ

müslimîn, Beyrut 1982, s. 113-118; A'yanü's-Şif'a, I, 330-336; C. Brockelmann, *GAL* (Ar.), IV, 236; a.mlf., "Yâkûbî", *IA*, XIII, 351-352; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1983, I, 249-253; Ahmed Ramazan Ahmed, *er-Rihle ve'r-rahhâletü'l-müslimîn*, Cidde, ts. (Dârü'l-beyânî'l-'Arabî), s. 71-78; Yüsrî Abdülğani Abdullah, *Mu'cemü'l-mü'errihine'l-müslimîn*, Beyrut 1411/1991, s. 189-196; Abdülhamid Hamîde, *A'lâmü'l-coğrafiyyine'l-'Arab*, Dimaşk 1416/1995, s. 173-175; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 51-52; Adnân M. Milhim, *el-Mü'errihüne'l-'Arab ve'l-fitnetü'l-kübâ*, Beyrut 1998, s. 45-53; Selahattin Çamyar, *Ya'kubi ve Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 1998), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Abdülaziz ed-Dürî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Riyad 1420/2000, s. 59-62; E. L. Daniel, "Al-Ya'qûbi and Shi'ism Reconsidered", *'Abbasid Studies: Occasional Papers of the School of 'Abbasid Studies, Cambridge, 6-10 July 2002* (ed. J. Montgomery), Paris 2004, s. 209-232; W. G. Millward, "The Adaptation of Men to Their Time: An Historical Essay by al-Ya'qûbî", *JAOS*, LXXXIV/4 (1964), s. 329-342; a.mlf., "Al-Ya'kûbî's Sources and the Question of Shi'a Partisanship", *Abr-Nahrain*, XII, Leiden 1971-72, s. 47-74; R. Y. Ebied - L. R. Wickham, "Al-Ya'qûbî's Account of the Israelite Prophets and Kings", *JNES*, XXIX/2 (1970), s. 80-98; M. Qasim Zaman, "al-Ya'qûbî", *EI* (ing.), XI, 257-258.

MURAT AĞARI

YA'KÜBÎLER

(bk. SÜRYÂNİLER).

YÂKUBZÂDE MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Yâkubzâde).

YAKUP KADRİ
KARAOŞMANOĞLU

(bk. KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri).

YÂKÛT el-HAMEVÎ

(ياقوت الحموي)

Ebû Abdillâh Şihâbüddîn
Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî
el-Bağdâdî er-Rûmî
(ö. 626/1229)

*Mu'cemü'l-büldân
ve Mu'cemü'l-üdeba'* adlı
eserleriyle tanınan coğrafyacı,
tarihçi, edip ve seyyah.

574 (1178) veya 575 (1179) yılında Rum asıllı bir ailenin çocuğu olarak (İbnü'l-Kiftî, IV, 80) Anadolu'da doğdu. Beş altı yaşlarında iken esir alınarak Bağdat'a getirildi. Burada Asker b. Ebû Nasr İbrâhîm el-

Hamevî adlı bir tâcir tarafından satın alındı. Bağdat'ta yaşadığı için Bağdâdî nisbesini taşımakla birlikte efendisinden dolayı Hamevî nisbesiyle meşhurdur. Kölelikten geldiğini gösteren Yâkût ismini daha sonra Ya'kûb şeklinde değiştirmiş (İbn Hallikân, VI, 139), ancak eski ismiyle tanınmıştır. Müslüman olarak yetiştirilen Yâkût efendisinin yanında ticaretle uğraşmaya başladı. Özellikle okur yazarlığı ve hesap işlerini iyi bilmesinden dolayı efendisine büyük destek oldu. Onun adına dönemin ticaret merkezlerinden Basra körfezindeki Kîş (Kîs) adasına, Uman ve Dimaşk gibi yerlere gitti. 596'da (1199-1200) aralar açıldığı için efendisi tarafından himayeden çıkarılıp âzat edildi. Himayesiz kalan Yâkût geçimini temin etmek için müstensihlik yaptı. Onun yedi yılda 300 cilt kitap istinsah ettiği kaydedilir (İbnü's-Şa'âr, VII, 198). 603'te (1206-1207) Asker el-Hamevî ile arası düzeldi ve tekrar onunla birlikte çalışmaya başladı. 606 (1209) yılında Kîş adasına yaptığı bir ticarî yolculuktan Bağdat'a döndüğünde efendisinin vefat ettiğini öğrenince vasiyeti doğrultusunda gelirin önemli bir kısmını onun ailesine bıraktı ve geri kalan sermaye ile ticarete devam etti. Kitap ticareti de yapan Yâkût seyahat ettiği yerlerde tanınmış kitapçı, âlim ve kitap meraklısı zenginler ve idarecilerle görüştü. Gittiği yerlerde birçok kütüphaneyi görme ve yararlanma imkânı buldu. Halep'te İbnü'l-Kiftî'nin kütüphanesi ve üç yıl kaldığı Merv'deki birçok kütüphane bunlar arasındadır. Yâkût el-Hamevî Ebü'l-Müreccâ Sâlim b. Ahmed et-Temîmî el-Bağdâdî, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Mübârek b. Mübârek ed-Darîr, Ebü'l-Bekâ el-Ukberî, Ebü'l-Yümn el-Kindî, tarihçi İbnü'd-Dübeysî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî ve Ebü'l-Bekâ İbn Yaîş gibi hocalardan ders aldı. Ayrıca Bağdat'ta ve seyahat ettiği yerlerde birçok arkadaş edinip onlardan faydalandı, birçok kişiden himaye gördü. Bunlardan İzzeddin İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Kiftî, İbnü'l-Adîm, Ebû Sa'd İbn Hamdûn, İbnü's-Şa'âr ve kardeşi, Muhammed b. Ahmed b. Süleyman ez-Zührî ve İbnü'l-Muvaffak zikredilebilir.

Yâkût el-Hamevî birçok defa Kîş adasına, 593-594'te (1197-1198) Âmid ve Suriye'ye, 607-610 (1210-1213) yıllarında Suriye ve Tebriz'e seyahat etti. 611'de (1214) Bağdat'tan Halep'e gitti ve ardından Mısır'a geçti. Bu arada Dimaşk'a yolculuk yaptı. Dimaşk çarşısında Hz. Ali'ye dair çıkan bir tartışmada onun aleyhine söylediği bazı sözler yüzünden büyük tepkiyle karşılandı ve linç edilmek istendi. Canını zor kur-

taran ve Dimaşk valiliği tarafından aranan Yâkût Halep'e kaçtı. Daha sonra şikâyet edileceği korkusuyla Bağdat'a da dönmeyi. Yâkût el-Hamevî, Hâricîliğin önemli merkezlerinden Uman'a seyahatleri ve kitap ticareti dolayısıyla Hâricî literatürünü okumuş ve bunlardan etkilenerek Hz. Ali aleyhtarını bazı görüşler benimsemişti (İbn Hallikân, VI, 127-128). 613'te (1216) Halep'ten ayrılarak Musul'a ve oradan Erbil üzerinden Horasan'a gitti. Üç yıl Merv'de kaldı; bu arada Nişâbur, Belh, Merverrûz, Nesâ ve Herat gibi şehirleri dolaştı. 616 (1219) yılında Merv'den Hârizm'e geçerek bölgenin merkezi Gürgenç'i (Cürcâniye) ziyaret etti. Bu sırada Moğol ordularının İslâm topraklarını kasıp kavuran istilâsına şahit oldu. Üzerinde derin izler bırakan bu gelişmelerden sonra 617'de (1220) bütün mal varlığını Horasan'da bırakarak Erdebil'e, ardından Musul'a gitti. Buradan daha önce kitap ticareti vesilesiyle tanıştığı, Halep Eyyûbîleri'nin hizmetindeki âlim ve devlet adamı İbnü'l-Kiftî'ye mektup yazdı; başından geçenleri ve çaresizliğini anlatarak himayesini istedi (İbnü'l-Kiftî, IV, 86-98). İbnü'l-Kiftî'den olumlu cevap alınca Sincar'a, oradan da Halep'e gitti ve İbnü'l-Kiftî'nin himayesine girdi. 624'te (1227) Mısır ve Dimaşk'a bir seyahat daha yaptı. 20 Ramazan 626 (12 Ağustos 1229) tarihinde Halep'te vefat etti. Vefatından önce kitaplarını ve evrakını o sırada Halep'te bulunan tarihçi İzzeddin İbnü'l-Esîr'e teslim ederek bunları Bağdat'taki Zeydî Camii Kütüphanesi'ne vakfetmesini istemiştir (İbn Hallikân, VI, 139; İbnü'l-Kiftî, IV, 84). İbnü's-Şa'âr, Yâkût el-Hamevî'nin küçük yaşta itibaren kitaplarla uğraştığını, ancak bilgilerini ve yazdıklarını başkalarıyla paylaşmak istemeyen bir kişiliğe sahip olduğunu, bu yönden birçok kişi tarafından eleştirildiğini söyler (*Kalâ'idü'l-cümân*, VII, 197-198). İbnü'l-Kiftî de Yâkût'un Arapça'yı iyi bilmediği için birçok hatalar yaptığını belirtir (*İnbâhü'r-ruvât*, IV, 85). İbn Hallikân ise Yâkût el-Hamevî'nin vefatından sonra Halep'e gittiğini, insanların ondan övgüyle bahsedip ahlâk ve faziletlerini takdir ettiklerini kaydeder (*Vefeyât*, VI, 139).

Eserleri. 1. *Mu'cemü'l-büldân*. Yâkût 615 (1218) yılında Merv'de bulunduğu sırada, hocası Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin hadis dersinde Arap yarımadasında düzenlenen panayırlardan birine adını veren Hubâşe'nin okunuşu hususunda çıkan bir tartışma üzerine yer adlarıyla ilgili bir esere ihtiyaç duyulduğunu farkedip eserini yazmaya karar verdiğini